

*Доле ярая,
 Пригорни.
 Яра ластівко,
 крилами ярими
 не лети з моїх ярих мрій...
 Глянь очима ти,
 сонячно-карими
 І в моїх піснях заярїй («Ярий вітер...», 1950) [2, 334].*

Висновки та перспективи подальшого дослідження. «Пан сенатор» в поезії, творчо засвоївши канонічні жанрові форми, органічно синтезувавши традиційне і модерністське в образі ліричного героя-патріота, міфо- та психопоетику, актуалізував світовий художній досвід, національні і загальнолюдські моральні імперативи, власну глибинну духовність та складну екзистенційну палітру. Митець розгорнув індивідуальний поетичний стиль, який засвідчив масштабність його таланту. Історико-літературний феномен Г. Петрука-Полика ще чекає на ґрунтовне осмислення.

Джерела та література

1. Петрук-Попик Г. Березневі послання: Поезії. Тернопіль: Поліграфіст, 1995. 130 с.
2. Петрук-Попик Г. В обіймах блискавиць: Вибране. Львів: Каменяр, 2002. 679 с.
3. Петрук-Попик Г. Калина між терням: Поезії. Тернопіль: Джура, 2007. 116 с.

УДК 821.161.2-32Жадан

О. В. Грищенко

Велике переселення: європеїзм та безґрунтянство малої прози Сергія Жадана

У статті зосереджено увагу на мандрах та міграціях як своєрідних виявах протесту в національно-культурному просторі. Героям С. Жадана притаманний стан у дорозі та відчуття швидкості, сподіваючись на безтурботне майбутнє та комфортне

існування. З'ясовано, що Інший світ представлено не лише привабливими характеристиками, а й такими, що не виправдовують власних сподівань. Відтак, еміграція спричиняє переверот внутрішнього «Я», з огляду на неможливість знайти свого місця під сонцем.

Ключові слова: бездомність, Європа, культурний центр, міграція, місто, простір.

O. Hryshchenko. Large transfers: Europe and unsung the small prose of Serhii Zhadan

In article point the attention on the travelling and migration as peculiar protest in the national-cultural space. Heroes S. Zhadana enjoy a state of motion and speed, hoping for a carefree future and a comfortable existence. It is revealed that the other world is represented not only by attractive characteristics, but also by those who do not justify their own expectations. Therefore, emigration entails a coup and inner self, given the inability for find its place in the sun.

Key words: homelessness, Europe, cultural center, migration, city, space.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасному світі роль міста як носія культури залишається незмінною, а його багатогранність відкриває певні смисли, образи та знаки. Численні праці окреслюють найважливіші фундаментальні проблеми: соціокультурні, економічно-політичні тощо, а також спеціальні аспекти розвитку міського простору: архітектуру, населення, естетику, співвідношення традицій і новаторства в міському просторі. Місто – це своєрідний механізм утворення нових значень (Ж. Субірос).

Творчість сучасних українських письменників відображає нову модель життя, що пов'язана з міграціями, заміною одного середовища іншим. Через нову візію життя сучасні поети та прозаїки звертаються до мотиву бездомності. Пріоритет надається мандрям по світу.

Мотиви європеїзму, повернення до традиційних західних цінностей дуже важливі в українській літературі. Сучасна література відкрила принадність мандрів, відкриття світів. Західні столиці постають такими собі

досконалыми урбаністичними оазами, якими захоплюються мандрівники, прибульці зі сходу континенту. За С. Жаданом, у європейському місті можлива самореалізація як у творчому, так і в професійному планах.

Про мандрування людини С. Жадан зазначив: «Мені цікаво писати про людину в транзитному стані, в стані підвішеності, комунікативної та побутової відкритості. Дорога передбачає подібну відкритість з огляду на власну тимчасовість. Людина, яка переміщається, частіше включається в певні сюжетні перипетії. Та й сама зміна ландшафту є самодостатнім сюжетом» [3].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Новітній художньо-естетичний контекст національної літератури радикально переоцінює вибір традицій, цінностей та дедалі чіткіше окреслює орієнтацію на загальноєвропейський простір. С. Жадан, як один із представників цього процесу, чітко відстоює свою позицію, якщо це навіть вибухові, експресивні чи скандальні вияви. Його творчість та так звану теорію європеїзму у різний час розглядали: В. Агеєва, А. Бабенко, Л. Бондаренко, І. Борисюк, Ю. Вишницька, Я. Голобородько, Т. Гундорова, О. Даниліна, С. Павличко, Р. Харчук та ін.

Мета і завдання статті. З огляду на широкий спектр дослідження в українському літературознавстві творчості С. Жадана, маємо на меті розглянути почасти і малу прозу письменника, що інколи постає недооціненою як дослідниками, так і читачами. Орієнтуючись на теоретико-методологічну базу вітчизняних та зарубіжних науковців, розглянемо мотиви мандрування та безґрунтянства як своєрідних маркерів протесту та притулку в прозі С. Жадана.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Постійні міграції з одного міста в інше зумовлюють зміни в соціумі. Люди вірять у щасливий результат власних мандрів, долаючи при цьому, крім географічного кордону, ще й безнадійність, невпевненість, відчуття страху, уникаючи психологічних бар'єрів. Переселення С. Жадана нагадують принцип

перевороту. За Р.Бартом, зміна всіх речей до їхньої цілковитої протилежності зумовлює принцип трагедії. Трагічність виникає в душі Жаданових героїв, котрим потрібно зробити важкий вибір у житті. Переворот суспільного спричиняє переворот внутрішнього «Я». Р. Барт стверджує: «Герой, уражений ударом Долі, поєднує в своєму несамовитому сприйнятті два стани – колишній, якого він позбувся, та новий, уготований йому віднині. По суті справи, у такому випадку, як і з розколом, усвідомлення життя є нічим іншим, як усвідомленням перевороту: бути – означає існувати не лише розколотим, а й перекинутим» [1, с. 189].

Місто демонструє гетерогенність населення, оскільки воно на історичному ґрунті забезпечує соціальне заповнення простору. Л.Вірт акцентує свою увагу на рекрутизації емігрантів. «Історично місто було сплавом рас, народів та культур, створюючи сприятливі умови для виникнення нових біологічних та культурних гібридів» [12, с. 10]. Переміщення героїв С. Жадана по світу базуються на почутті віри. Можливість повернення / отримання гідного статусу в суспільстві та віра в успіх створюють надмету, реалізація якої можлива в європейському просторі, конкретно у великому європейському місті. Мотивація емігрантів переїздити до Берліна очевидна. В оповіданні «Втрати, які нас роблять щасливими» (2010) С. Жадан зображує Берлін не лише як місто можливостей, а і цілковито забезпечене (у першу чергу, матеріально), таке, що опікується своїми корінними громадянами. Саме тому молоде подружжя емігрує до німецької столиці задля народження там дитини. Наратор С. Жадана з іронією розповідає: «... дитина, народжена в Берліні, це зовсім особлива дитина, вона наділена особливими правами та привілеями, в неї унікальні перспективи та можливості, і федеральний уряд обдаровує таку дитину пільгами та бонусам, і янголи літають у неї над головою, заплітаючи їй у волосся польові квіти» [6, с. 309]. Соціальна проблема є однією із серйозних причин, що змушує людей змінювати своє місце проживання.

Мотив бездомності характерний і для «Месопотамії» (2014). У цій збірці С. Жадан неодноразово звертається до мандрів як процесу втечі від Свого до Іншого. У пошуках свого місця у світі персонажам «Месопотамії» властива жертвовність. Обираючи невідоме майбутнє, герої позбавляються теперішнього та минулого, тобто всього, нажитого роками. Вибір у житті героїв є вирішальною ланкою, він визначає їхнє подальше існування. Перебуваючи за межами рідного міста, герої письменника мріють про повернення. На емоційному рівні їхня свідомість створює уявну проекцію найбільш пам'ятних місць свого щасливого перебування. У такому випадку місто сприймається не як географічна місцина, а як пам'ять дому. У контексті пригадування пам'ять Жаданових героїв доносить деталі знайомого урбаністичного середовища: топографічне розташування міста, пейзажі, річки, пагорби тощо. В інтертекстуальних зв'язках окреслене нагадує творчість Вал. Шевчука, у прозі якого мотив мандрювання світом, а потім повернення додому, є наскрізним. Вал. Шевчуку важливий світ людини та пам'ять рідних місць, незважаючи на реальне місце проживання. Втомлені від прикростей та зневіри герої Сергія Жадана хочуть віднайти спокій та віру.

Із тексту в текст герої «Месопотамії», мандрюючи містом чи країнами, фіксують навколишній простір. У просторовій концепції урбаністичні форми С. Жадана репрезентують не лише соціальний порядок, «а й самі є генеруючою основою і соціального, й культурного» [10, с. 8]. У персонажів Жадана перше знайомство з міським простором Берліна пов'язане з відчуттям наближеності, долучення та розуміння. Уперше побачений міський простір надовго залишається в пам'яті; з роками через незначні втрати деталей візія може лише розмиватися, доповнюватися новими необов'язковими аспектами. Уперше побачені міські орієнтири, краєвиди, визначні місця (площі, вулиці, парки, будівлі тощо) викликають різні почуття, а сам простір видається загадковим. Міський простір може впливати на психологічний стан людини та

залежно від його сприйняття скеровує її подальші дії. Романтичне зображення знайомства з містом характерне й для «Месопотамії». Приїхавши до міста, Роман відчуває себе суб'єктом надмірної уваги. Максималізм хлопця не заважає йому оцінити принади нового середовища. «Місто мені сподобалося: тихі привокзальні двори, зарослі травою й засаджені абрикосами, гаражі, флігелі та аварійні будинки, з яких виходили повільні, мов хамелеони, пенсіонери – мене все влаштовувало» [7, с. 58]. У новому міському середовищі хлопець відчувається переможцем. Міські тополи (кондитерська фабрика, цехи, крамниці, лікувальні заклади) функціонують як привласнені героєм співучасники околично-міського двобою. Герой заявляє: «... усе було за мене» [7, с. 58]. Образ міста у С. Жадана набуває асоціацій із середньовічною фортецею. Місто омите з усіх боків річкою, є захищеним та спокійним, життя тут упорядковане й стабільне. Розташування міста на пагорбі дозволяє позиціонувати його як місто-град, що видніється, світиться, упізнається зі своїми різнокольоровими будівлями.

Оповідання «Берлін, який ми втратили» у контексті вільного / відкритого простору в міжкультурних комунікаціях суголосний із «Психологічною Америкою» О. Забужко, де авторка чітко зобразила Нью-Йорк як світове місто-столицю. Відкритість Берліна як цивілізаційного розвиненого міста зумовлена й поступовим нарощуванням вражень героїв про німецьку столицю. По дорозі до кінцевого місця призначення Серж констатує: «...Дойчланд росте й міцніє, хороша країна, що тут казати» [5, с. 8–9]. У самому місті Серж візуально фіксує будівництво, згадуючи про власну прихильність до гарно забудованих міст. За твердженням Е. Глейзера, містам властиво стимулювати інновації, заохочувати підприємництво, мати соціальну та економічну мобільність. Ущільнений простір ілюструє художнє новаторство міста, тоді як саме місто «збільшує людську міць» [11]. Поступове нарощування вражень героїв та послідовне сприйняття міського простору художньо відтворює висхідну градацію, що допомагає сприймати

образ Берліна як яскравого, не свавільного, не хаотичного, структурованого міста. На думку Світлани Шліпченко, специфіка міста формується його простором та конструюванням довкілля в перспективних соціальних підходах. У такому разі містам властива змінюваність та динамічність. Розгортання в часі просторових структур, стратегій, практик дослідниця вбачає генератором значень для урбаністичного простору, зазначивши, що «простір міста постійно планується і перепланується з певною метою, він отримує політичні конотації в ході контекстуалізації та “просторизації” соціального життя» [10, с. 8].

Наголошуючи на різнонаціональності населення, С. Жадан окреслює Берлін як культурний центр. У його просторі виокремлено ті топоси, що мали б вирізнитися своєю закритістю. Будь-яка будівля є закритим простором, якому властива замкненість і таємничість. В оповіданні, навпаки, простір споруд відзначається відкритістю та відвертістю, тут бракує затишку.

Безліч форм діяльності, про які пише С. Жадан, організовують середовище Берліна й об'єднують діяльнісно-трудове різноманіття в цілісну організовану систему європейського міста. У сучасному місті існує закономірність виникнення соціокультурних прогресивних інновацій. Така закономірність органічно пов'язана з появою територіально-локалізованих фокусів діяльності, центрів із відносно ефективним виробництвом, науки та мистецтва». У фокусі опиняється культурний центр. «Зовні це старий напіврозвалений будинок, зусібіч оточений будівельними майданчиками, однак усередині тут справжня цитадель анархістських організацій, лівого мистецтва та просто алкоголіків» [5, с. 23]. Дослідниця з урбанізму Д. Джекобс указує на особливі зміни, коли старі помешкання пристосовують до нових способів використання. Наявність у культурному центрі металевих декорацій, дерев'яних меблів та абстрактного живопису мала б указувати на якісь музейні чи виставкові конотації. С. Жадан подає іншу

характеристику культуротворчості. Розташування кав'ярні в культурному центрі створює ефект негармонійності та опозиції прекрасне / потворне. Усередині будівлі «десь з-під стелі час від часу вириваються вогняні язики – народ відпочиває по-дорослому, бухаючи, як видається, від самого ранку. У повітрі приємно пахне текілою та блювотою» [5, с. 23].

Розширення меж географічного простору є важливою концепцією для розвиненого міста. Л. Вірт дійшов висновку, що саме технологічний процес підносить місто до рівня домінуючого елемента цивілізації. Процес урбанізації – це «кумулятивне загострення характеристик...», це рух до образу життя» [12, с. 5]. С. Жадан дає лише лаконічні описи міського простору, але в художньому наростанні. У такому аспекті насичення простору різними можливостями та видами діяльності сприяє різноманіттю навколишнього міського середовища, розвиваючи та вдосконалюючи внутрішній простір міста. Отже, багатофункціональні об'єкти Берліна творять «нові центри», що в перспективі досягнуть національного та міжнародного рівнів. Така практична ціль сприяє функціонуванню Берліна як ділового центру. За С. Жаданом, модернізація міського обшару зумовлює «самотність у просторі». Саме тому його герої не впізнають ранкового міського пейзажу. Прискорення прогресу у великому місті спричиняє анонімність у натовпі.

В одному з есе зі збірки «З мапи книг і людей» Оксана Забужко розмірковує про травматичну пам'ять Берліна – спорудження Берлінського муру. Відокремлення Західного Берліна від Східного спричинило внутрішній розкол міста. Письменниця зазначає: «Два Берліни, і кожен – зі стятою половиною черепа. Ранене місто...» [8, с. 134–135]. Внаслідок такого розподілу суспільство, ширше – людство, отримало болісну пам'ять. Сучасна Німеччина пам'ятає трагедію середини ХХ століття. У симпатії до німецького міста зізнається О. Забужко: «... я люблю Берлін за те, що тут іще відчутний розмитий у повітрі... біль живої пам'яті» [8, с. 137]. Історичну пам'ять посттрагічної доби збережено у

фотографіях та пам'ятних місцях, як-от меморіальний паркан загиблих на Мурі. Церемонія вшанування пам'яті закорінена в монументах. Розглядаючи пам'ятки як основну форму присутності та відтворення минулого в сьогоденні, С. Шліпченко зазначає, що через оцінку монументів минулого «ми можемо аналізувати форми існування та репрезентацій історії в урбаністичному просторі, а також наше ставлення до історичного спадку» [9, с. 12]. Молоді берлінці завжди розрізняли світ свій та чужий, виокремлюючи відповідні кордони. (На той час і для самої Оксани Забужко світ поза «радянським сектором» сприймався як міф, продукт уяви).

Сергій Жадан акцентує, що уявлення про світ, закладені ще з дитинства, є визначальними. Письменник наголошує на ролі дорослих у формуванні дитячого світосприйняття. В оповіданні «Immigrant Song» оповідач указує на цілковитій довірі дитячого світу до світу дорослих. У дитячій свідомості формуються уявлення про світ як цілісну й узгоджену систему, де життя видається безкінечним, націленим на благополуччя. За таких обставин в оповідача С. Жадана в дитячому віці сформовано уявлення про кордони та європейський простір. Пов'язано це й зі школою. Радянська системи освіти не могла дати доброго уявлення про німецьку культуру. Причиною цього, на думку С. Жадана, є офіційна пропаганда. Естетика бачення художнього твору в С. Жадана ґрунтується на внутрішньому переживанні, що, на думку Я. Голобородька, «... відбувалося в закапелках душі підсвідомості, психіки як автора, так і його героїв» [2, с. 62].

Ілюзорне сприйняття світу із затишними сонячними пейзажами, яскравими кольорами руйнується тоді, коли дитина виростає. Оповідач С. Жадана констатує: «Наші знання про світ і обмежуються, зазвичай, стереотипами та кліше, котрі вбивають у наші беззахисні дитячі голови наші перші вчителі. Ми зовсім нічого не знаємо один про одного» [4, с. 270]. Одним зі способів позбавлення ілюзій є еміграція, і то без шансів на повернення. У «Immigrant Song» С. Жадан

відкидає радянський часопростір. Люди готові жертвувати собою: стирають спогади, змінюють біографії, підписують різні, важливі для їхнього соціального статусу, документи, щоб уникнути «безнадійної батьківщини» (С.Жадан). На думку Тамари Гундорової, головною темою Жаданових творів є Європа як міграція, де відбуваються нові переселення народів.

С.Жадан дитяче світосприйняття компенсує через оцінку простору дорослими. Родинна пам'ять впливає на світоглядні орієнтири майбутніх поколінь. Лише з подорослішанням забуваються примхливі історії старшого покоління та формуються нові уявлення про світ. Із цього приводу Я.Голобородько, аналізуючи твори С.Жадана, зазначив, що творчість А.Бондаря, А.Дністрового та С.Жадана проникливіше вживається в психологічну ментальність нинішньої доби, де на концептуальному та текстовому рівнях постає нова естетика світобачення.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Берлін у С.Жадана зображено сучасним європейським містом. Герої письменника виражають протест, вони хочуть позбутися бездомності. Осягнення європейського простору відбувається внаслідок подорожування та емігрування, при цьому створюється новий образ Західного світу – європейський притулок для бездомних емігрантів.

Як і в О.Забужко, яка зображує західний світ, Берлін у С.Жадана є європейським містом можливостей. Це важливий культурний осередок Європи, місто-притулок, що дає діячам мистецтва та не лише їм новий поштовх до творення прекрасного.

У статті почасти йдеться і про інтертекстуальні зв'язки творчості С.Жадана. Цікавими видаються і компаративні дослідження, що можуть розглядатися у перспективних дослідженнях, з огляду цінностей, бачень, поглядів різних поколінь. Скажімо, ширші погляди на тему еміграції та мандрувань можна простежити у творчості

С. Жадана й Ю. Андруховича, О. Забужко, Т. Прохаська, Вал. Шевчука.

Література

1. Барт Р. О Рассине / Ролан Барт // Избранные работы : Семиотика : Поэтика : пер. с фр. / Ролан Барт ; сост. общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Прогресс, 1989. – С. 146–232.
2. Голобородько Я. Саундтреки свідомості. Стиль Сергія Жадана / Ярослав Голобородько // Артеграунд. Український літературний істеблїшмент : збірка статей / Ярослав Голобородько. – К. : Факт, 2006. – С. 61–78.
3. Гриценко Є. Сергій Жадан: «Поетичними є всі характери, варто лише спробувати їх відчутти та зрозуміти» [Електронний ресурс] / Євген Гриценко. – Режим доступу: http://interviewer.com.ua/culture/serhiy_zhadan/ (18.09.2015). – Назва з екрану.
4. Жадан С. Immigrant Song / Сергій Жадан // Біг Мак та інші історії: книга вибраних оповідань / Сергій Жадан ; худож.-оформл. О. Г. Жуков. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 248–277.
5. Жадан С. Берлін, який ми втратили / Сергій Жадан // Біг Мак та інші історії: книга вибраних оповідань / Сергій Жадан ; худож.-оформл. О. Г. Жуков. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 3–30.
6. Жадан С. Втрати, які нас роблять щасливими / Сергій Жадан // Біг Мак та інші історії: книга вибраних оповідань / Сергій Жадан ; худож.-оформл. О. Г. Жуков. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 295–312.
7. Жадан С. Месопотамія: збірка оповідань і віршів / Сергій Жадан ; передм. В. Неборака ; фотографії Гамлета. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 368 с.
8. Забужко О. Берлін: вступ до анестезіології / Оксана Забужко // З мапи книг і людей : збірка есеїстики / Оксана Забужко. – Кам'янець-Подільський : Друкарня «Рута», 2012. – С. 130–140.
9. Шліпченко С. Деякі міркування з приводу есея Алоїза Рігля «До питання про теперішній культ пам'ятників...» / Світлана Шліпченко // Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво. – Число 1 (25). – К. : Вид-во ІМФЕ, 2009. – С. 7–16.
10. Шліпченко С. Розуміти Місто? / Світлана Шліпченко // Місто й оновлення. Урбаністичні студії / Представництво Фонду ім. Гайнріха Бьоля в Україні; редкол.: С. Шліпченко,

- В. Тимінський, А. Макаренко, Л. Малес, І. Тищенко. – К.: ФОП Москаленко О. М., 2013. – С. 7–12.
11. Glaeser E. Triumph of the City / Edward L. Glaeser. – Pan Books, 2011. – 360 p.
 12. Wirth L. Urbanism as a way of life [Electronic resource] / Louis Wirth // The American journal of sociology. – 1938, July. – Vol. 44. – P. 1–24. – Access mode: http://www.uni-leipzig.de/~sozio/mitarbeiter/m19/content/dokumente/614/Wirth_1938.pdf (10.01.2016). – Title screen.

В статье сосредоточено внимание на путешествиях и миграциях как своеобразных проявлениях протеста в национально-культурном пространстве. Героям С. Жадана свойственно подвижное состояние и чувство скорости, надеясь на беззаботное будущее и комфортное существование. Выяснено, что Другой мир представлен не только привлекательными характеристиками, но и такими, которые не оправдывают ожиданий. Следовательно, эмиграция вызывает переворот внутреннего «Я», с позиций невозможности найти своего места под солнцем.

Ключевые слова: бездомность, Европа, культурный центр, миграция, город, пространство.

УДК 821.161.2-6(081.2)"19"
ББК 83.3 (4 УКР)

Л.М. Джигун (доцент, Хмельницький)

Поетика автобіографізму в діаспорній нефікційній прозі

У статті узагальнено загальнотеоретичні проблеми поетики автобіографізму мемуарного жанру, зокрема щоденника, мета якого має перспективу оприлюднення, а відтак втрачає такі ознаки, як таємничість, приватність, інтимність. Доведено, що авторська суб'єктивність організує твір, породжує його художню цілісність і має різні форми. Спрямованість мислення Д.Гуменної, О. Ізарського, Ю. Шевельова, С. Риндика на той чи інший предмет, дію, явище виформовується в думку, яка зафіксована на папері і є результатом інтенційної комунікації у формі монологу, я-висловлювань. У такий спосіб особисте ставлення до предмета